

*Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014
назди Донишгоҳи давлатии молия ва
иқтисоди Тоҷикистон (Суроға: 734064,
шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14)*

ТАҚРИЗИ

**муқарризи расмӣ, доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, муовини ректор
оид ба робитаҳои байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва
сиёсати Тоҷикистон Ризозода Тӯра Раббим ба диссертатсияи
Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ дар мавзӯи «Такмили механизми
молиявии идоракунии таваррум дар шароити муосир (дар мисоли
Ҷумҳурии Тоҷикистон)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои
иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 5.2.17 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз**

1. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст

Диссертатсияи Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ дар мавзӯи «Такмили механизми молиявии идоракунии таваррум дар шароити муосир (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)» ба талаботи бандҳои зерини Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 5.2.17 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мувофиқат мекунад: 1.1.3. «Назария ва методологияи таъсири системаи молиявӣ дар натиҷаҳои рушди иқтисодиву иҷтимоӣ»; 3.8.2. «Равишҳои методологӣ дар арзёбии функсияҳо, шаклҳои гардиши пул ва таъсири онҳо дар раванди такрористеҳсоли кишварҳои пешрафта ва рушдбанда»; 3.8.3. «Пул дар низоми муносибатҳои иқтисодӣ. Шаклҳои пул ва ивазкунаандаҳои пул»; 3.8.6. «Ташкил ва танзими чараёнҳои пулӣ дар иқтисодиёт»; 3.8.7. «Эмиссия ва сиёсати зиддитаваррумӣ дар иқтисодиёти бозорӣ»; 3.8.10. «Проблемаҳои таваррум (дефлятсия) ва беқурбшавии асъори миллӣ»; 3.8.12. «Асосҳои назариявии таҳқиқоти равандҳои таваррумӣ дар иқтисодиёт, афзоиши даромадҳои воқеӣ ва пулӣ, пасандозҳо ва дигар омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ». Қайд кардан зарур аст, ки масъалаҳои дар рисола баррасигардида пурра бандҳои дар боло овардашудаи Шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-ро дар бар мегирад.

2. Мубрам будани мавзӯи диссертатсия

Муҳимияти таҳқиқи омилҳои асосии таваррум, инчунин усулҳои молиявие, ки барои танзими он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир тарҳрезӣ шудаанд, аз вазъи кунунии иқтисодиёти миллӣ ва дурнамои рушди он вобаста аст.

Ҳангоме ки солҳои охир, асосан аз соли 2000 то инҷониб дар иқтисодиёти Тоҷикистон тамоюлҳои мусбат ҳукмфармо аст, масъалаи истифода аз манбаъҳои дарозмуддати рушди иқтисодӣ торафт муҳимтар

мегардад. Сиёсати устуворсозии молиявӣ дар ин самт нақши ҳалкунанда дорад ва ҳадафи он фароҳам овардани шароити мусоид барои афзоиши сармоягузорӣ ва фаъолияти тиҷоратӣ ва рушди иқтисодии саноатии иқтисодиёти тоҷикистон мебошад.

Яке аз муҳимтарин ҷузъҳои устуворсозии молиявӣ, сиёсати муассири зиддитаваррум мебошад, ки ҳадафи он нигоҳ доштани дараҷаи таваррум дар сатҳи муътадил, ки ба рушди иқтисодиёти миллӣ монеъ нашавад. Ҳангоми баррасии таваррум, муҳим аст, ки хусусияти хоси ин падида, яъне мавҷудияти он дар тамоми ҳаёти иқтисодии ҷомеа, бояд эътироф карда шавад. Таваррум, дар шаклҳои гуногун, барои ҳамаи кишварҳо хос аст ва баъзе кишварҳо онро нисбат ба дигарон шадидтар аз сар мегузаронанд. Равандҳои таваррум аз меъёрҳои ғоизӣ, хароҷоти истеъмолкунандагон, хусусиятҳои хоси тиҷоратӣ, вазъият дар бозори асёр, талабот ба пули миллӣ, вазъи бахши воқеии иқтисодиёт, сохтори арзиши асли, ҷараёни глобализатсионӣ ва аз хело зиёд дигар омилҳои дохилӣ ва беруна вобастаанд.

Таварруми муосир, ки дар заминаи иқтисоди ҷаҳонии ҷаҳонӣ зоҳир мегардад, равандест, ки ҳам дар дохили як кишвар ва ҳам дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст. Дар ҳоле ки таваррум қаблан як мушкили миллӣ буд, дар даҳсолаи охир он ба як мушкили ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Ба гуфтаи аксари иқтисоддонҳо, таварруми ҷаҳонӣ натиҷаи номутавозинии таносуби мол ва пешниҳоди пул дар миқёси ҷаҳонӣ мебошад. Азбаски доллар дар даҳсолаҳои охир ҳамчун асёри ҷаҳонӣ хидмат кардааст, маълум аст, ки коҳиши он аз пешниҳоди барзиёди доллар дар муомилот ба вуҷуд омадааст.

Таъсири омилҳои таварруми ҷаҳонӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон назаррас аст, аммо сиёсати молиявӣ ва иқтисодии дохилӣ метавонад талафоти таваррумро, ки бо бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ алоқаманд аст, кам кунад ё баръакс, боиси шиддат гирифтани равандҳои таварруми дохилӣ гардад. Коҳиш додани вобастагии нархҳои дохилӣ аз нархҳои ҷаҳонӣ ғайриимкон аст: ё нархҳои дохилӣ бояд ба сатҳи ҷаҳонӣ боло равад, ё қурби асёри миллӣ бояд ба сатҳе баланд бардошта шавад, ки нархҳои дохилӣ то сатҳи ҷаҳонӣ бо асёри хориҷӣ афзоиш ёбанд ва дар айни замон онҳоро дар асёри миллӣ бетағйир нигоҳ дорад.

Диссертатсияи Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ ба таҳқиқи тақмили механизми молиявии идоракунии раванди таваррум равона шудааст, ки ҳам аз ин нуқтаи амалия ва ҳам аз нуқтаи назари илми иқтисодиёт ҷолиби диққат, саривақтӣ ва аҳамияти баланди стратегӣ дорад.

3. Дараҷаи нағзони натиҷаҳои дар диссертасия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд

Дар таҳқиқоти назариявӣ ва амалии диссертасия муваффақиятҳои илмии унвонҷӯ ҳамчун натиҷаи муҳтасари нағзониҳои илмӣ ва нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшавандаи муаллифиро дар бар мегирад, ки дар заминаи он муаллиф шакли фишурдаи таҳқиқоти илмии худро бо ҷамъбасти мушаххасоти он пешниҳод намудааст. Нағзониҳои илмии таҳқиқоти

диссертационии муаллиф дар ғанӣ гардонидани ҷанбаҳои назариявӣ, методӣ ва амалии такмили механизми молиявии идоракунии таваррум баҳри баланд бардоштани рақобатпазирии макроиқтисодӣ, таъмини рушди босуботи тараққиёти иҷтимоии кишвар, самаранок идора намудани миқдори пул зоҳир мегардад ва ин ҷанбаҳоро ҳамчун муваффақиятҳои таҳқиқоти илмӣ ҳисоб намудан мумкин аст. Аз ин лиҳоз, баҳши наwgониҳои илмӣ рисола таҳқиқи моҳияти назариявии таваррум, таҳлили амиқи сабабҳои бавучудоии он, арзёбии механизми молиявӣ, хусусиятҳои идоракунии тақлифоти пул дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, нақши сиёсати молиявӣ дар таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ, идоракунии афзоиши ҳаҷми пул ва болоравии нарх, баррасии натиҷаҳои сиёсати зиддитаваррумӣ, ки аз ҷониби муаллиф коркарду пешниҳод гардидаанд, масъалаи асосӣ мебошанд ва ба ҳайси наwgониҳои илмӣ баромад менамоянд:

- Муаллиф дар рисолаи илмӣ ба моҳияти иқтисодии таваррум бо истифода аз ақидаҳо ва назарияҳои илмӣ соҳавӣ, ба монанди: неокласикӣ, неокейнсиансӣ, монетарӣ ва ғайра тасҳеҳӣ ворид намуда, барои инкишофи муқарророти назариявии механизми молиявии идоракунии раванди таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин сабабҳои пайдоиш ва равияҳои концептуалии танзими ҷараёни таваррумро муайян намудааст. Дар натиҷаи таҳқиқот, муаллиф тавонистааст, ки ақидаи худро оид ба коркарди механизми молиявии идоракунии таваррумро таҳия намояд.

- Дар рисола механизми молиявии идоракунии таваррум бо тавасути танзими таносуби миқдори молу маҳсулот ва пули миллӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун муайянкунандаи сатҳи алоқамандии сиёсати молияю пулии кишвар дар таъмини суботи молиявӣ ва рушди устувори иқтисоди миллӣ мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Ҳамчунин, асоснок гардидааст, ки вазъи ташаккулёбии иқтисодии таваррум дар кишвар аз тағйирёбии сохтори молу маҳсулоти ватании рақобатпазир ва ба содирот нигаронидашуда вобаста аст, ки ин унсурҳои муҳими механизми идоракунии таваррум ба инобат гирифта шаванд.

- Дар доираи таҳқиқот низоми ташкилию иқтисодии механизми молиявии идоракунии таваррум дар иқтисодиёти миллӣ дар асоси таҳқиқи таъсири он ба рушди иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ бо тавасути ташаккулёбӣ (самаранокӣ) ва усулҳои арзёбӣ (тавозунӣ, ҳавасмандгардонӣ, муқоисавӣ) коркард гардида мушаххас карда шудааст. Илова ба ин, арзёбии механизми молиявии идоракунии таваррум бо истифода аз имконияти навоариҳо, идоракунии бозор бо тавассути нархҳо, арзиши аслии маҳсулоти рақобатпазир тавсия гардидааст. Ба ақидаи мо тавсияи мазкур низ аҳамияти муҳими илмӣ худро дорад.

- Муаллиф нақши механизми молиявии идоракунии таваррумро ҷиҳати таъмини муътадили макроиқтисодӣ, рушди босуботи иқтисодӣ дар сатҳи баланд арзёбӣ намуда, дар асоси ояндабинӣ ва баҳодихии оморию эконометрикии алоқамандии таваррум ва нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ тавсияҳои илмӣ амалӣ таҳия ва пешниҳод намудааст, ки дар ғанӣ гардонидани илми иқтисодии ватанӣ бояд мусоидат кард.

4. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Аҳамияти илмӣ рисолаи диссертатсионии унвончӯ Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ ба он асос меёбад, ки коркардҳо ва таҳқиқотҳои назариявӣ ва методии олимони дохилию хориҷӣ аз тарафи муаллиф баррасӣ гардидаанд ва дар ин бахш вазифаҳо ва чораҳои мувофиқ барои такмили механизми молиявии идоракунии раванди таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, коркарди сиёсати зиддитаваррумӣ дар шароити муносири рушди иқтисодиёти миллӣ мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор гирифта, ҳамчун натиҷа механизмҳо, фишангҳои танзими таваррум дар низоми иқтисодиёти миллӣ баҳри ноилшавӣ ба рушди устувори иқтисодӣ муайян ва пешниҳод намудааст. Дар ин замина, бо имкониятҳои нави илмӣ ва амалии мавҷуда, муаллиф ба як қатор натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст. Илова ба ин, натиҷаҳои назариявии рисола муносибатҳои молиро пулиро тақвият дода, онҳоро бо тавасути коркарди сиёсати зиддитаваррумӣ, ки барои коҳиши иқтидори таваррумӣ дар ҷумҳурӣ равона гардидааст танзим менамояд.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти илмӣ дар он аст, ки коркардҳои назариявӣ ва методии пешниҳоднамудаи муаллифро мақомоти марказӣ ва минтақавии ҳокимият ҳангоми таҳия ва татбиқи стратегия ва барномаҳои рушд дар асоси баҳодиҳии ҳолат ва вазъияти идоракунии раванди таваррум ва дурнамои зухуротҳои таваррумӣ метавонад истифода намояд. Аз ҷумла - афзун гардонидни хароҷотҳои давлатӣ дар самти баҳши воқеии иқтисодиёт, пешгирӣ намудани тамоюли болоравии хароҷот ва тарифаҳо барои мол ва хизматрасониҳо, тақвияти инфрасохтори бозорӣ, амалӣ намудани сиёсати ҳавасмандсозӣ бо тавассути низоми пулиро қарзӣ ва ғайраҳо.

Аҳамияти иқтисодии иҷтимоии таҳқиқот дар истифодаи натиҷаҳои рисолаи илмӣ дар самти коҳиш додани мушкилоти дараҷаи болоравии нархҳо, таъмини самаранокии истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда дар ҷумҳурӣ, баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии аҳоли, ки аз тарафи муаллиф таҳлилу баррасӣ гардидааст инъикос меёбад. Дар ин самт муаллиф тавассути маълумотҳои омӯрӣ ва сомонаҳои расмӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Ассотсиатсияи бонкҳои Тоҷикистон ва ташкилотҳои қарзии низомсоз ва эҳтимоли қарбӣ намудааст, ки мувофиқи мақсад мебошад.

Илова бар ин дар боби 1-ум, 2-ум ва 3-юми рисолаи илмӣ худ муаллиф ҷанбаҳои амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии асосии диссертатсияро мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додааст, ки бандҳои зерини тақризи мазкурро пурра инъикос менамояд. Зеро аҳамияти амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз коркарди тавсияҳои мушаххас оид ба идоракунии таваррум ва таҷдиди рушду истеҳсолот иборат мебошад.

5. Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот

Муаллифи рисола дар таҳия ва татбиқи чораҳо ҷиҳати баррасӣ ва таҳқиқи дурусти диссертатсия як қатор меъёрҳои илман асоснокро риоя намудааст: таҳия ва баррасии мавзуи илмӣ, арзёбӣ ва баҳодиҳии сатҳи мубрам будани мавзуи таҳқиқот, мақсадгузорӣ ва вазифагузорӣ дар ҷараёни дурусти таҳқиқот, инчунин, интишорҳо ва дигар пешниҳодҳо аз тарафи муаллиф истифода гардидааст, ки ин масъала мавқеи муаллифро дар баррасӣ ва арзёбии мавзуи таҳқиқот дар сатҳи зарурӣ инъикос менамояд. Дар баробари ин, муаллиф дар самти баррасии масалаҳои мукаммалнамоии низоми идоракунии раванди таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор коркардҳои мушаххаси мубрамро истифода намуда, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст.

6. Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия

Натиҷаҳо ва пешниҳодҳои асосии рисолаи илмӣ вобаста ба таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот, асосноккунии таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки пурра фарогирии мавзуи баррасишаванда мебошад, ҳамчун натиҷа дар семинарҳо ва конфронсҳои илмӣ сатҳи ҷумҳуриявӣ, донишгоҳӣ ва байналмилалӣ дар солҳои 2021-2026 муҳокима шудаанд. Ғайр аз ин, натиҷаҳои таҳқиқот ва коркардҳои илмиро дар ҷараёни таълим ва дигар таҳқиқотҳои илмӣ васеъ истифода бурдан мумкин аст. Вобаста ба ин ҷанбаҳои амалишавии таҳқиқот, ки он натиҷаи таҳқиқоти илмӣ муаллифи рисола мебошад ба як қатор дастовардҳо ноил гардидааст. Қобили қайд аст, ки тибқи пешниҳодҳои муаллиф натиҷаҳои таҳқиқотро дар самти такмили сиёсати пулии қарзии давлатӣ аз ҷониби Бонки Миллӣ, сиёсати молиявии - иқтисодии кишвар аз ҷониби Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар самти таълим дар муассисаҳои олии касбӣ низ истифода бурдан мумкин аст.

Гузашта аз ин, мавриди қайд аст, ки баҳои воқеӣ ва қаблии таҳқиқоти диссертатсияи унвончӯ барои мушаххасоти ҷараёни пайдарпайии таҳқиқоти илмӣ ва даврабандии таҳқиқот вобаста ба нашри маводи илмӣ, дар мувофиқат бо самти мавзуи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 8 мақолаи илмиро ба таъб расонидааст, ки 6 адади он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия шудаанд, интишор ёфтаанд.

7. Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия

Диссертатсияи илмӣ дар шакли муқаддима, се боб, нух зербоб, хулоса, тавсияҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва замимаҳо иборат буда, он маҷмуъан дар ҳаҷми 200 саҳифаи матни компютерӣ инъикос ёфтаанд, ки дар он 14 ҷадвал, 8 расм ва 6 диаграмма мавҷуд буда, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 265 номгӯйро дар бар мегирад.

Унвончӯ Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ вобаста ба сатҳи фароғирӣ ва таҳқиқи мавзуи баррасишаванда ҷиҳатҳои татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти

диссертационии худро дар бобҳо ва зербобҳои алоҳида, ки шартӣ зарурӣ мебошанд мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор додааст, ки тафсири конкретии онро дуруст баҳогузорӣ намудан мумкин аст.

Унвонҷӯ дар **боби аввали** диссертатсия «Асосҳои назариявии таваррум ва идоракунии раванди он дар шароити муосир» ҷабҳаҳои назариявии механизмҳои молиявии ташаккули идоракунӣ, сабабҳои асосии ба амал омадан, оқибатҳо ва зарурати идоракунии раванди таварруму дар шароити муосир мавриди таҳлил ва баррасии амиқ қарор дода ба як қатор натиҷаҳои назаррас ноил гардидааст, ки чунин муваффақиятҳо натиҷаи заҳматҳои муаллифи рисолаи илмӣ мебошад (С.15-63).

Муаллиф дар фасли нахустини диссертатсия ақидаҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ доир ба моҳияти мафҳуми «таваррум», инчунин хусусиятҳои онҳоро бо далелҳо иброз намуда, назарияҳои таварруму ба гурӯҳҳои алоҳидаи зерин ҷудо кардааст, яъне: -аз рӯйи аломати консепсияи миқдори пул; - аз рӯйи аломати судмандӣ ва талаботи самаранок; аз рӯйи аломати ҳодисаи пулӣ; аз рӯйи аломати ташаккулёбии хароҷот; аз рӯйи аломати тақлифотӣ; аз рӯйи аломати институтсионалӣ (С. 19-24). Дар асоси он қайд карда мешавад, ки «Ҳар яке аз он аҳаммияти илмӣ-амалӣ дошта, дар маҷмӯъ, бо дарназардошти ба эътибор гирифтани хусусиятҳои иқтисодии мамлакат муҳим шуморида мешавад. Маҳз аз ҳамин ҷиҳат, ба фикри мо, тақмили механизми молиявии идоракунии таваррум дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳаммияти илмӣ назариявӣ дошта, ба эътибор гирифтани хусусиятҳои он аз рӯйи вазъи кунунӣ ва тамоюли тағйирёбии таваррум ва таъсири он ба иқтисодии миллӣ мавриди таҳлил қарор дода мешавад» (С. 26). Ақидаи мазкур боиси таваҷҷуҳи махсус мебошад.

Яке аз ҷанбаи ҷолиби диққат дар фасли якуми диссертатсия дар он аст, ки тибқи таҳлилҳои таҳқиқҳои равияи неоклассикӣ, неокейнсиансӣ, монетарӣ, назарияҳои рушди иқтисодӣ муаллиф қайд менамояд, ки самаранокӣ усулҳои зиддитаваррум аз интиҳоб кардани воситаҳои танзим ва дуруст ба роҳ мондани механизми молиявии идоракунии таваррум вобаста мебошад. ... Бинобар ҳамин, тақмили минбаъдаи механизми молиявии идоракунии таваррум дар Тоҷикистон аз баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, ба танзимдароварии ҳаҷми пул, истифодаи самаранокӣ механизми андозӣ, танзими музди меҳнат алоқамандии зич дорад. Истифодаи чунин фишангҳо асоси таъмин намудани рушди иқтисоди миллӣ дар асоси бозсозии иқтисодӣ, азнавсозии инфрасохторӣ, ҷалби сармоягузориҳои дохилӣ ва берунӣ ба бахшҳои воқеии иқтисодӣ иборат аст. (С.39).

Вобаста ба мавзӯ, муаллиф дар ҷараёни таҳқиқот чунин фарзияро мавриди таҳқиқ қарор додааст: «Омӯзиш ва таҳлил нишон медиҳад, ки дар шароити иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, новобаста аз сатҳи баланди меъёри қарзҳои бонкӣ ва меъёри бозтамвилӣ, майли болоравии иқтисодӣ дар сатҳи назаррас ба назар мерасад. Лекин, тибқи ақидаи олимони ва коршиносон, чунин ҳолат барои таъмини суръати устувори рушд кифоя намебошад. Дар мавриди тақмил додани механизми молиявии идоракунии таваррум имконияте фароҳам меояд, ки дараҷаи меъёри баланди бозтамвил

дар бонкҳои марказӣ ба афзоиши қарзҳои бонкӣ ҳамчун объекти идоракунии қарор гирифта, асоснокии чунин меъёр барои ба эътидол даровардани миқдори молу хизматрасониҳо ва миқдори пули дармуомилотбуда мусоидат намояд”. (С. 54).

Диссертант ба таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ баҳри такмили минбаъдаи низоми идоракунии таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати асосӣ медиҳад. Муаллиф қайд менамояд, ки “...Аз таҷрибаи мамлакатҳо, аз қабili ИМА, Норвегия, Кувайт, Чили, Колумбия, инчунин, Россия, Беларус, Қазоқистон, маълум мегардад, ки бо ташаккул ёфтани механизми дороии муътадилсозӣ дар мамлакатҳо имконияти васеи назорати молиявии давлатӣ ба амал меояд. ... Дар робита ба ҳамин, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ барои пешгирии афзоиши таваррум мавқеи татбиқи сиёсати пулию қарзӣ хело таъсирбахш баромад карда, дар ин самт ҳар чӣ бештар ҳавасмандгардони фаъолияти иқтисодии тамоми субъектҳои истеҳсолию хизматрасонии кишварро пеш гирифтааст.” (С. 56 - 57)..

Дар боби дуюм бошад унвонҷӯ «Таҳлил ва арзёбии механизми молиявӣ ва хусусиятҳои идоракунии раванди таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» масъалаҳои ташаккулёбии механизмҳои молиявӣ, идоракунии зухуротҳои таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Диссертант дар асоси арзёбии нишондиҳандаҳои микро ва макроиқтисодӣ қайд менамояд, ки: ... болоравии нархҳо дар робита ба молҳои озуқаворӣ ва ғайриозуқаворӣ омили манфӣ ҳисобида мешавад, чунки дар байни аҳоли интизории таваррум зиёд мегардад. ... Онҳо хароҷотҳои худро барои молҳои истеъмоли ва ғайриистеъмоли сарф намуда, имкониятҳоро дар бобати пасандозкунӣ маҳдуд мегардонанд. Чунин ҳолат боиси баландравии шиддатнокии таваррумӣ гардида, мазмунан чунин ҳолат ба тамоми соҳаҳои иқтисодӣ монанд ба амал омада, дар ниҳояти кор боиси он мегардад, ки вобастагии кишварро аз воридот бештар гардонад, чунки он ҳолатҳои номбаргардида, алалхусус, дар соҳаи истеҳсоли молҳои озуқаворӣ ба кам шудани даромаднокии онҳо оварда мерасонад. ... Аз дидгоҳи мо, маҳз ҳамин ҷиҳат ба он оварда мерасонад, ки иқтидори соҳаҳои иқтисодӣ дар кишвар паст гардида, таносуби байни молу маҳсулот ва миқдори пули дармуомилотбуда майли номунтазамӣ пайдо кунад” (С. 73 - 74).

Диссертант таъкид менамояд, ки афзудани хароҷотҳои истеҳсоли ҳамчун шароити болоравии нархҳо баромад мекунад. Чунин ҳолат боиси беқурбшавии пул гардида, ҳолати таваррумиро ба амал меорад, аз ҷумла, бо камшавии ҳаҷми маҳсулоти дохилӣ дараҷаи болоравии индекси нархҳо ва ғайра. ...Маҳз ҳамин ҳолат боиси заиф гардидани қобилияти харидории асъори миллӣ мегардад муҳим арзёбӣ мегардад. (С. 84-85).

Муаллиф бо истифодабарӣ аз усули гуногуни таҳқиқот натиҷаҳои муҳимро ба даст овардааст. Инчунин таъкид карда шудааст, ки татбиқи ҳадафҳои рушди иқтисодию иҷтимоӣ аз ҳисоби алоқамандии сиёсати монетарӣ ва сиёсати фискалӣ бо сафарбар намудани имкониятҳои сиёсати дурусти ҳисоббаробаркунӣ ва муфидгардони пулҳои нақдӣ дар доираи

муомилот молу маҳсулот таъмин карда шавад. Ҳамзамон, ин имконият медиҳад, ки сиёсати воридотивазкунанда суръат гирад ва бо ин роҳ вобастагии иқтисоди миллӣ аз асёри хориҷӣ камтар гардад. Бо баланд бардоштани сатҳи маърифати молиявии тамоми субъектҳои иқтисодию молиявии кишвар (истеҳсоли ва ғайриистеҳсоли) ва фаъолгардонии меҳнати самаранок, ҷалби сармояи дохилӣ ва хориҷӣ ва мавқеъгирии онҳо дар рақобат афзуда, иқтидори содиротии кишвар меафзояд ва таъсири таваррум камтар мегардад (С.97-98).

Дар боби сеюми рисолаи илмӣ «Мукаммалномаи низоми идоракунии раванди таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» усулҳои мубориза барои пешгирӣ ва паст намудани таъсири таваррум ба иқтисоди миллӣ, сиёсати зиддитаваррум дар шароити дигаргунсозии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст.

Дар бахши тавсиявии диссертатсия муаллиф таваҷҷуҳи бештари худро, ба масалаҳои роҳҳои пешгирӣ ва паст намудани таъсири таваррум ба иқтисоди миллӣ додааст, ки мантиқан дуруст мебошад. Зеро дар механизми молиявии идоракунии раванди таваррум, минбаъд таъмини рушди иқтисодиёти индустриалӣ-инноватсионӣ самти калидӣ гардад. Муаллиф қайд менамояд, ки идоракунии самараноки интишори пул ва ҳавасмандгардонии истеҳсолот бо дарназардошти такмил додани муносибатҳои андозбандӣ ва сафарбар кардани инфрасохтори бозорӣ имкониятҳои зиёдеро доро мебошанд. Сиёсати устувори чорабиниҳои зиддитаваррумӣ танҳо дар натиҷаи ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои иқтисоди миллӣ натиҷаҳои дилхоҳ медиҳад. Ҳаминро ба эътибор гирифта, тақвияти механизми танзими нархҳо аз ҷониби Бонки миллӣ бо роҳи сиёсати пулиро қарзӣ дар якҷоягӣ бо Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон заруратро тақозо менамояд, ки раванди танзимкунонӣ бо баланд бардоштани самаранокии сиёсати фискалӣ амалӣ гардонидида шавад. (С. 127 - 128).

Дар натиҷаи таҳлилҳо муаллиф таъкид менамояд, ки "... тақвият додани механизми молиявии идоракунии таваррум дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба талаботи замони муосир, аз нуқтаи назари мо, аз самтҳои такмил додани механизм ва нақшаҳои сиёсати буҷетӣ ва сиёсати пулиро қарзӣ бармеояд. Бо ин мақсад қайд кардан зарур аст, ки раванди содакардашудаи баҳодиҳии таваррум сабаби риоя нагардидани мунтазамии чараёнҳои молиявӣ пулӣ ва монеаҳо дар самтҳои мазкур мебошад. Ҳамзамон, татбиқи сиёсати пулиро қарзии зиддитаваррумӣ аз усулу воситаҳои, ки дараҷаи таваррумро дар сатҳи пешбинишуда барои давраҳои оянда нигоҳ медорад, иборат мебошад" (С. 144).

Ба андешаи муаллифи диссертатсия, пешгирии болоравии нарх ва роҳ надодан ба таваррум яке аз роҳҳои таъмини мувозинати миқдори пул ва молу хизматҳо мебошад. Дар ин замина бартараф кардани таъсири қурби асёр ба ҳаҷми пул ва маҳдудияти захираҳои қарзӣ имкониятеро фароҳам меорад, ки рушди ояндаи иқтимоӣ иқтисодии кишвар дар заминаи фазои мусоиди сармоягузорӣ дар доираи механизми молиявии идоракунии таваррум таъсирбахш баромад намояд. (С. 160-161). Бо ин нуқтаи назари муаллиф бояд

розӣ бошем, зеро ин самтҳои муҳими иқтисодиёт дар шароити муосир мебошад.

8. Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷалаҳои тақризшавандаи илмӣ

Таҳқиқоти диссертационии унвонҷӯ дар як қатор маҷалаҳои илмӣ тақризшаванда нашр гардиданд, ки давоми мантиқии кори анҷомгардида мебошад. Илова бар ин муқаррароти натиҷаҳои асосии диссертатсия дар 8 мақолаи илмӣ, ки 6 адади он дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд. Маҷмуан корҳои илмӣ интишоргардида тибқи талаботҳои мавҷуда мухтавои асосии паҳлуҳои гуногуни диссертатсияро инъикос менамоянд.

9. Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботҳои Комиссия

Диссертатсияи унвонҷӯ дар заминаи муқаррароти низомномаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардида муқаддима, мубрамии мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзӯи илмӣ, робитаи таҳқиқот ва натиҷаҳои асосии он бо як қатор Стратегия ва барномаҳои муҳимми соҳавӣ ҳамбастагӣ дошта, муҳиммияти ин масъала ба банди бобҳои ҳуҷҷатҳои мазкур: Паёмҳои ҳамасолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ», Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2021-2025 рост омада, ба бандҳои алоҳидаи ин ҳуҷҷатҳои муҳим мутобиқат менамояд.

Дар умум диссертатсия дорои моҳияти баланди илмӣ буда, ҳамаи масъалаҳои дар муқаддимаи рисола инъикосгардида пурра дар матни он аз тарафи унвонҷӯ Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ инъикос гардидаанд, ки пурра барои рушди илми ватанӣ мусоидкунанда мебошад. Илова бар ҳамаи дастоварду муваффақиятҳо гуфтан мумкин аст, ки дар бобҳои якум, дуюм, сеюм ва ҳамзамон дар хулоса, пешниҳодҳо, натиҷаҳои муваффақиятомези муаллифро мушоҳида намудан мумкин аст.

10. Эродҳо доир ба диссертатсия

Новобаста аз он ки диссертатсияи мазкур ҷанбаҳои зиёди бартарихоро дорад, баъзе камбудҳои низ ҷой дорад:

- дар қисмати мубрамии таҳқиқот овардани далелу рақамҳои иловагӣ аз ҳаёти воқеӣ ва оид ба истифодаи механизми молиявии идоракунии таваррум асоснокии илмӣ онро боз ҳам тақвият меод.

- ҳангоми баррасии мавзӯ, саҳми олимони ватанӣ ва доираи корҳои илмӣ олимони дохилӣ васеътар таҳлил шуда, ҳиссаи мушаххаси ҳар яки онҳо қайд карда мешуд, хуб мебуд.

- дар банди якуми нағзони илмӣ, ки ба сабабҳои пайдоиш ва равияҳои концептуалии таваррум бахшида шудааст, кӯтоҳ ишора кардани нуқтаи назари худ муаллиф дар бораи кадом сабабҳо будани онҳо, мувофиқи мақсад мебуд.

- дар зербоби 1.2 таҷрибаи мушаххаси кадом як давлати хориҷӣ, ки ҷиҳати татбиқ дар иқтисодиёти миллӣ имконпазир ва мувофиқ аст, васеътар ва амиқтар баррасӣ мешуд.

- расми саҳифаи 65 (омилҳои ташаккули таваррум) ба тавзеҳи иловагӣ ниёз дошта, инчунин, баъзе муқаррароти дорои арзиши баланди илмӣ матн дар қисмати наwgониҳо боз ҳам равшантар инъикос наёфтаанд.

Вале метавон гуфт, ки камбудии ҷойдошта ба қор таъсири манфӣ намерасонад, характери тавсиявӣ дорад ва диссертатсияи Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ дар сатҳи зарурӣ омода карда шудааст ва аз ҷиҳати мазмун мутобиқи талабот мебошад.

Хулосаи умумӣ доир ба диссертатсия

Таҳқиқоти анҷомдодашударо чунин хулоса намудан мумкин аст, ки диссертатсия дар худ таркибу мундариҷа ва наwgонии илмиро ифода намуда, ҳалли амиқ ва пурраи вазифаҳои дар таҳқиқот гузошташударо ифода менамояд. Ҳамчунин, натиҷаи бадастовардаи муаллиф арзиши баланди илмӣ дошта, асосҳои назариявӣ амалии тақмили механизми молиявии идоракунии таваррумро дар шароити муосир ифода менамояд.

Ҳамин тариқ, диссертатсияи Хушвахтзода Дилшод Сангалӣ дар мавзӯи «Тақмили механизми молиявии идоракунии таваррум дар шароити муосир (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон)», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 5.2.17 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз пешниҳод гардидааст, ба талаботи муқаррарнамудаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла бандҳои 31, 33, 34, 35 «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти рақами 295 аз 26 июни соли 2023) ҷавобгӯ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 5.2.17 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз сазовор мебошад.

Муқарризи расмӣ:

**доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
муовини ректор оид ба робитаҳои
байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон**

Ризозода Т. Р.

Имзои Ризозода Тӯра Раббимро тасдиқ мекунам.

**Сардори раёсати кадрҳо ва
Қорҳои махсуси ДДХБСТ**

Бобоев А. Х.

**735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Суғд, ш. Хучанд, 17
Микрорайон, Хонаи 1. Тел.: 927777735. E-mail: t_rizokulov@mail.ru**